

УДК 930.1(477)“1925/1939”

Н. Р. Романець

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (1925–1939 рр.) У ВИСВІТЛЕННІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті досліджено теоретико-методологічні основи та проблемно-тематичні пріоритети новітньої російської історіографії репресивної політики радянської влади в українському селі (1925–1939 рр.), проаналізовано ступінь вивчення проблеми. Доведено, що, досліджуючи феномен масових антиселянських репресій, російські науковці використовують як концептуальні підходи “тоталітарної школи”, так і школи “соціальної історії”.

Ключові слова: репресії, політика, розкуркулення, радянська влада, історіографія.

Тема сталінського терору проти українського селянства з часів “перебудови” перетворилася на одну з провідних не лише у вітчизняній, але й зарубіжній історіографії. Важливу роль у зростанні наукового інтересу до репресивної проблематики відіграла “архівна революція” 1990–2000-х рр., в результаті якої було розсекречено і залучено до наукового обігу гігантський комплекс джерел, що призвело до появи численних досліджень, у яких розкривалися механізми ухвалення та реалізації репресивних рішень, аналізувалися їх наслідки. Однак історіографічне осмислення проблеми почалося порівняно недавно.

У сучасній історичній науці відсутні узагальнюючі праці, де тема репресивної політики радянської влади в українському селі міжвоєнного періоду стала б предметом комплексного історіографічного аналізу. Водночас не можна стверджувати, що ця проблема взагалі опинилася поза увагою науковців. Перші історіографічні огляди літератури з репресивної тематики зроблені у монографіях В. Ченцова [1, с. 8–20], В. Нікольського [2, с. 8–26], дисертаційному дослідженні М. Шитюка [3]. Особливістю цих робіт є те, що “селянська лінія” репресій висвітлювалася у них лише побіжно.

Пізніше до дослідження цієї проблематики долучився Г. Васильчук, у публікаціях і дисертації якого здійснено аналіз сучасної української й зарубіжної історичної літератури з історії політичного терору, суцільної колективізації та розкуркулення. Науковець, зокрема, дійшов висновку, що історичні роботи з названої проблематики “побудовані на методологічних принципах теорії тоталітаризму, а репресії постають як засіб сталінської модернізації суспільства” [4, с. 15].

Історіографічний аналіз сталінської репресивної політики представлений і в монографії Дж. Кіпа та А. Літвіна, присвяченій новітнім російським та західним дослідженням сталінізму [5]. У ній науковці дослідили останні зарубіжні розвідки з історії масової колективізації, розкуркулення, голоду 1932–1933 рр. Проте суттєвим недоліком роботи є те, що Дж. Кіп та А. Літвін зосереджуються на аналізі монографій та статей лише кількох дослідників, зокрема, Л. Віоли, Ш. Фіцпартік, Ш. Мерля залишаючи поза увагою праці інших істориків.

Оскільки у вказаних історіографічних розвідках репресивна складова сталінської аграрної політики в українському селі міжвоєнного періоду представлена лише дотично, метою даною публікації є комплексний аналіз сучасної російської історичної літератури з даної проблематики, визначення її концептуальних засад.

Передусім слід зауважити, що в російській історичній науці з середини 1990-х рр. набуває поширення так званий об’єктивістський напрям, центром якого став Інститут російської історії РАН. Прихильники такого підходу розглядають радянську історію 1920–1930-х рр. “як нормальний поступальний період у розвитку Росії з властивими будь-якому періоду ексцесами” [6, с. 7]. Для пояснення необхідності сталінської індустріалізації, а відтак й суцільної колективізації, виправдання їхніх методів проведення, історики-об’єктивісти використовують концепції західної історіографії – теорії модернізації та соціальної історії.

Найвиразніше об’єктивістський підхід втілюється у монографії російського публіциста та історика С. Кара-Мурзи з красномовною назвою “Радянська цивілізація”. Характеризуючи період сталінізму, дослідник прямо заявляє, що вказаний період “невід’ємна частина всього процесу, тісно пов’язаний з усією попередньою історією Росії, яка визначила наступні перемоги і поразку СРСР” [7, с. 475]. У праці С. Кара-Мурзи репресії виступають не стільки “породженням державного тоталітаризму”, скільки обцинної архаїчної демократії, оскільки “община легко вірить у змови і таємну силу чужинців, “ворогів народу” [7, с. 511]. Всі ексцеси, допущені під час реалізації каральних заходів влади дослідник пояснює стихійним, “молекулярним” насильством великої кількості людей, втягнутих до масових репресій. Відтак у С. Кара-Мурзи терор 1930-х рр. виступає як продовження “великої громадянської війни, яка у різних формах тривала в Росії – СРСР більше трьох десятиліть” [7, с. 517]. Достатньо сказати, що відповідальність за розкуркулення середняків науковець покладає на куркулів, які нібито “займали важливі позиції у місцевій владі” [7, с. 486] і взагалі були найвпливовішою частиною селянства. По суті, російський історик виправдовує репресії, передусім “Великий терор” 1937–1938 рр., тим, що завдяки їх реалізації була ліквідована так звана “п’ята колона” – залишки опозиції і невдоволена частина номенклатури. Крім того, на його думку, “репресії проти видатних діячів “червоного терору”, антицерковної кампанії, придушення селянських повстань і колективізації” дозволили примирити і консолідувати радянське суспільство напередодні “народної війни” [7, с. 515]. Прикметно, що викривальні статті про репресії С. Кара-Мурза називає “антирадянськими” [7, с. 517].

Методологічні підходи до проблеми сталінських репресій стали предметом ґрунтовного аналізу в статтях І.Павлової. Російська дослідниця виступила з різкою критикою концептуальних засад

“ревізійністської школи”, зокрема тез про “незапланований характер” сталінського терору та “про активну участь мас у здійсненні репресій” [8, с. 111–112]. Головною помилкою “ревізійністів” І. Павлова важає нерозуміння специфіки відносин держави і суспільства за сталінської доби, використання західних цивілізаційних підходів. На її переконання лише “тоталітарний підхід” дозволяє адекватно розкрити соціально-економічні та політичні процеси, що відбувалися у радянському суспільстві протягом 20–30-х рр. XX ст. Сталінські репресії І. Павлова кваліфікує, як “основний засіб перебудови російського суспільства”. При цьому вона відкидає поняття модернізації для характеристики сталінської політики “великого стрибка”, яке використовують західні історики, вказуючи, що відбувалася “не модернізація Росії, хоча і варварськими методами”, а “побудова соціалізму” [8, с. 115].

Комплексне дослідження сталінських репресій здійснено російським істориком О. Хлевнюком. У монографії “Хозяин. Сталин и утверждение сталинской диктатуры” він називає розкуркулення першою масовою каральною операцією сталінського періоду та зазначає, що документи, які регламентували проведення розкуркулення, “переважно стали моделлю для подальших державних терористичних акцій 1930–1940-х років”. О. Хлевнюк також звертає увагу на притаманну всім сталінським каральним акціям “неймовірну жорстокість”, зумовлену трьома факторами: “директивами Москви, “перегинами” виконавців і відсутністю матеріальних ресурсів для забезпечення каральних акцій” [9, с. 37].

У статті “Сталин у власти. Приоритеты и результаты политики диктатуры”, яка стала своєрідним підсумком багаторічного дослідження сталінської диктатури, російський науковець відкидає ревізійністську концепцію “стихийності терору” та “слабкості диктатури”, зазначаючи, що “численні документи довели тезу про централізований характер репресій сталінського періоду, які розпочиналися і закінчувалися за наказами з Москви і жорстко контролювалися із центру”. На думку О. Хлевнюка, “Сталін виступав самостійною функцією в політичній системі”, а його схильність “до адміністративно-репресивних методів вирішення будь-яких проблем” породжувала “крайнощі та ексцеси”, які “нерідко не лише не посилювали, але й послаблювали режим” [10, с. 69].

Теоретико-методологічні питання антиселянських репресій, хоча й побіжно, висвітлюються у вступній статті В. Данилова, Л. Віоли, С. Красильникова. Важливою для дослідників є здійснена ними інтерпретація причин сталінського терору проти селянства під час “великого перелому”. Науковці виокремлюють декілька тактичних завдань, вирішуваних сталінським режимом через антиселянські репресії: економічні (створення для колгоспів додаткових ресурсів з експропрійованого в селян майна, реманенту, худоби тощо), соціальні (ізоляція “куркулів” від основної маси селянства), політичні (співучасть бідноти, сільського активу в діях органів влади), психологічні (формування й експлуатація образу “ворогів народу” – “куркулів”). Аналізуючи репресивні акції початку 1930-х рр., історики використовують концептуальні підходи “соціальної історії”, наголошуючи на хаосі, безладді, які панували під час розкуркулення, депортацій, що виражалось у “самоліквідації кількох сотень тисяч селянських господарств”, утечах “куркулів” до міст і віддалених місцевостей [11, с. 13].

Цікавим є погляд на еволюцію сталінської репресивної політики російського дослідника А. Сахарова, який вважає, що саме 1930 р. – рік суцільної колективізації – став початком “Великого терору”, який спочатку спрямовувався проти селянства, але з кінця 1930 р. й особливо активно в 1936–1938 рр. “два репресивні потоки – сільський і міський – злилися”. Науковець стверджує, що саме в 1930 р. відбувся “корінний перелом” і в діяльності ОДПУ [12, с. 48, 66].

Із узагальнюючих праць з досліджуваної теми слід виокремити монографію відомого російського історика-аграрника М. Івницького, де здійснено ґрунтовний аналіз репресивної політики радянської влади на селі в 1928–1933 рр. Дослідження цінне передусім тим, що воно є підсумком сорокарічної роботи науковця з архівними джерелами. У репресивній політиці щодо селянства він слушно виокремлює три етапи: а) 1928–1929 рр., пов’язаний із застосуванням надзвичайних заходів під час господарсько-політичних кампаній, передусім хлібозаготівель; б) 1930 — середина 1932 р., що хронологічно збігається із суцільною колективізацією, основним методом здійснення якої було розкуркулення; в) 1932–1933 рр., посилення репресивних методів впливу на селян протягом заготівельної кампанії 1932/33 р. та голоду. М. Івницький доводить, що масові репресивні операції, зокрема розкуркулення, ретельно готувалися владою, і виключає їхню “стихийність та ініціативу мас”. Загалом дослідник дійшов висновку, що репресії, примус були основними інструментами розв’язання політичних, соціально-економічних і господарських завдань радянської влади в селі наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. [13].

Заслугує на увагу робота С. Красильникова, у якій методи й масштаби сталінської репресивної політики досліджуються крізь призму процесу маргіналізації радянського суспільства. Автор вважає, що внаслідок розкуркулення сформувалася одна з наймасовіших маргінальних груп — спецпереселенці, і вказує, що руйнація способу життя, світосприйняття, мотивації поведінки й діяльності репресованого селянства значно перевищувала за глибиною аналогічні зміни в інших маргінальних групах [14].

Загальний огляд сталінської репресивної політики, як складової аграрного курсу держави кінця 20-х – 30-х рр. XX ст., представлений в окремому розділі монографії російського історика Т. Надькіна “Сталинская аграрная политика и крестьянство Мордовии” [15].

Значний інтерес становить монографія російської дослідниці Г. Іванової “История ГУЛАГа, 1918–1958: социально-экономический и политико-правовой аспекты”, де охарактеризовано нормативну базу політичних репресій та інституційні засади репресивної політики радянської влади у 20–30-ті рр. XX ст. Г. Іванова висвітлює процес розширення позасудових повноважень ОДПУ, визначає фактори, що впливали на функціонування радянської судової системи: утручання партійного керівництва в судову практику та професійну й загальну неосвіченість суддівського корпусу. Слушними, на наш погляд, є сформульовані

дослідницею характерні риси репресивної діяльності каральних органів, які вона називає “чекістською традицією”: “ігнорування загальнодержавного законодавства та базування на внутрішньовідомчих актах, відсутність гласності та громадського контролю, порушення загальноприйнятих процесуальних норм та юридичних гарантій, масові позасудові розправи, нещадне придушення інакодумства, тотальний контроль над армією та населенням – і все це під керівництвом правлячої комуністичної партії” [16, с. 102].

Заслугує на увагу стаття російського історика М. Кудюкіної, де досліджено причини переходу до надзвичайних заходів на початку 1928 р., еволюцію політики щодо забезпечення виконання хлібозаготівель, масштаби репресій під час хлібозаготівельних кампаній у 1927–1929 рр. Між тим зі змісту роботи видно, що автор перебуває на позиціях марксистсько-ленінської методології — зокрема причиною переходу до методів силового тиску на селян на початку 1928 р. М. Кудюкіна називає провал спроб “створити масову соціальну опору комуністичної партії шляхом укріплення союзу бідноти та середнього селянства”, а репресії поділяє на “офіційно дозволені” та “перегини і викривлення” [17, с. 233].

Процес залучення органів ОДПУ до проведення хлібозаготівельних кампаній 1926–1929 рр. досліджено у вступних статтях до збірників документів, підготовлених російськими й західними науковцями В. Даниловим, Н. Вертом, А. Береловичем [18].

Специфічний симбіоз класового підходу й концептуальних засад школи “соціальної історії” простежується в статті М. Вилцана. Характеризуючи політику розкуркулення, автор актуалізує радянський міф про підтримку цієї політики з боку сільської бідноти, саме ініціативою “низів” і селянським опором пояснюючи “астрономічні цифри розкуркулення”. Стаття вирізняється описовістю — значну частину її змісту становлять доволі розлогі цитати з документів і літературних творів [19].

Куркульські депортації та соціально-економічне й правове становище спецпоселенців досліджують російські історики Л. Гінцберг [20], В. Земсков [21, 22]. Регіональний, уральський, зріз репресивних акцій проти селянства під час сталінської “революції згори”, процес формування й функціонування “куркульських” спецпоселень на Уралі представлені в роботах Т. Славко [23], А. Ракова [24].

Важливе значення для розуміння соціально-економічних процесів, що відбувалися в радянському аграрному секторі протягом 1920–30-х рр., і відповідно, їхнього впливу на репресивні рішення влади мають матеріали теоретичних семінарів “Сучасні концепції аграрної історії”, опубліковані на сторінках журналу “Отечественная история”. У рамках цих семінарів провідні російські історики-аграрники В. Данилов, І. Зеленін, Ю. Мошков та інші не лише обговорювали роботи відомих західних науковців Ш. Мерля, Г. Хантора, М. Левіна, С. Віткрофта, Р. Девіса [25, 26], але й сформулювали власні підходи до дослідження “сталінської революції згори”.

Зверталися російські науковці і до теми репресій у хлібозаготівлях 1932/33 р., серед досліджень яких слід виокремити статтю І. Зеленіна “Закон о пяти колосках: разработка и осуществление”, де автор детально охарактеризував процес підготовки й реалізації постанови ЦВК та РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. На основі аналізу листування Й. Сталіна та Л. Кагановича І. Зеленін дійшов висновку, що саме генсек був “основним автором закону, а Каганович забезпечив йому організаційну підтримку, блискавично провів через усі потрібні інстанції” [27, с. 116]. На прогляд дослідника, прийняття “постанови від 7 серпня, перш за все, було націлено на вирішення проблеми хлібозаготівель” [28, с. 22].

Щодо практики застосування “закону про п'ять колосків”, то І. Зеленін виділяє кілька етапів. Перший тривав від прийняття закону до січневого (1933 р.) об'єданого пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б), протягом якого місцеві суди, у міру можливості, намагалися уникнути застосування драконівської постанови, використовуючи відповідні статті КК про крадіжки. Однак після січневого (1933 р.) пленуму, на якому лібералізм суддів було піддано жорсткій критиці, органи юстиції на місцях втратили свободу маневру й були змушені дедалі частіше звертатися до “закону про п'ять колосків”, застосовуючи до крадіїв колгоспної власності максимальні терміни покарання аж до розстрілу. З ухваленням 27 березня 1933 р. Президією ЦВК СРСР закритої постанови “Про підсумки застосування закону від 7 серпня 1932 р.”, у якій на решті були чітко регламентовані підстави його застосування, суди мінімізують його використання, внаслідок чого починається поступове згортання репресій [27, с. 120–122].

Помітним явищем в історіографії проблеми стала монографія В. Кондрашина “Голод 1932–1933 годов: трагедия российской деревни”. Хоча репресивні методи хлібозаготівель 1932/33 р. досліджуються за матеріалами Північного Кавказу й Поволжя, для українських науковців цікавими є висновки автора щодо причин, механізмів і наслідків каральних акцій. Зауважимо, що авторська оцінка причин репресій полягає, збіжно з оцінками представників “ревізіоністського підходу”, у тому, що терор був реакцією сталінського керівництва на масовий селянський опір: крадіжки зерна, саботаж польових робіт, відмови виконувати нереальні заготівельні плани тощо. На його думку, “масштаби репресій під час хлібозаготівельної кампанії регулював особисто Й. В. Сталін” [29, с. 148]. Основним провідником масових репресій у селі В. Кондрашин називає “надзвичайні комісії, відіслані восени 1932 р. до основних зернових районів”. Дослідник робить висновок, що, застосовуючи силові заходи під час хлібозаготівельної кампанії, сталінський режим “вирішував не лише завдання забезпечення держави хлібом, але й переслідував мету покарати селян за їх небажання добросовісно працювати у колгоспі, опір політиці колективізації” [29, с. 167].

Методи хлібозаготівель по-сталінськи досліджуються й у монографії М. Івницького “Голод 1932–1933 годов в СССР: Украина, Казахстан, Северный Кавказ, Поволжье, Центральная-Черноземная область, Западная Сибирь, Урал”. На відміну від інших російських істориків, у роботах яких українські сюжети хлібозаготівель висвітлюються побіжно, М. Івницький присвятив аналізу репресивних механізмів хлібозаготівельної кампанії власне в Україні окремий блок своєї праці. Він характеризує діяльність молотовської надзвичайної комісії, а також адміністративно-репресивні методи впливу на колгоспи,

колгоспників і одноосібників: штрафування, занесення на "чорну дошку", депортації селян, притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб колгоспів, керівників районної ланки. М. Івницький робить висновок про значні масштаби репресій в Україні, бо восени 1932 р. "у в'язницях України перебувало, за даними обстеження НК-РКІ, 54 210 осіб" [30, с. 167].

Тема сталінських репресій в аграрному секторі у постголодоморний період представлена у статті російського дослідника Ю. Мошкова. Науковець звертає увагу на певний дуалізм у діяльності органів юстиції: з одного боку, вони здійснювали "реабілітацію, зняття судимості і пом'якшення покарань для тих колгоспників, які були засуджені у роки масових репресій за незначні злочини", з іншого, — "за допомогою судових заходів сприяли виконанню господарсько-політичних кампаній". Чільне місце в публікації відведене аналізу кампанії із залучення одноосібників до колгоспів, реалізовуваної з другої половини 1934 р. й традиційно супроводжуваної застосуванням примусових методів [31, с. 20–21]. Оскільки стаття є передмовою до збірника документів, репресивні заходи влади в 1934–1936 рр. тут не стали предметом спеціального дослідження, радше в ній здійснена спроба накреслити напрями подальших досліджень.

Роль фінансових заходів у прискоренні процесу колективізації в 1934–1935 рр. висвітлюється в роботі І. Зеленіна. Дослідник показує, що невиконання нових, надмірних податкових і заготівельних завдань одноосібниками стало причиною нової репресивної кампанії проти селянства [32].

Аграрна лінія "Великого терору" презентована у працях В. Разгона, В. Данилова й ін., які вважають одними з головних спонукальних мотивів "великої сталінської чистки 1937–1938 рр." економічні фактори. Так, В. Данилов указує на чергові "продовольчі труднощі", які переживало радянське село взимку 1936–1937 рр. [33, с. 16–22], а В. Разгон пише про "кризу у сільському господарстві, викликану неефективністю колгоспної системи, що переживала стадію становлення, та перекачуванням фінансових коштів із сільського господарства до промисловості для забезпечення планів прискореної індустріалізації" [34, с. 83]. Дослідники висвітлюють різноманітні аспекти антишкідницької кампанії в аграрному секторі, вістря якої спрямовувалося проти працівників заготівельної й тваринницької галузі.

Показові процеси й заходи влади, спрямовані на стабілізацію соціально-економічної ситуації в колгоспному секторі після першого етапу "Великого терору", висвітлюються в статті "Кульмінація "большого террора" в деревне" російського дослідника І. Зеленіна [35].

Підбиваючи підсумки історіографічних напрацювань російських науковців, слід констатувати, що у більшості досліджень українська лінія репресій в аграрному секторі представлена побіжно, виключно у контексті загальних репресивних заходів влади. Разом з тим слід визнати, що російські дослідники здійснили ґрунтовний теоретичний аналіз сталінської репресивної політики як складової аграрного курсу держави, визначили її механізми, спрямованість, наслідки. Проте зазначимо, що останнім часом деякі російські дослідники, посилаючись на дотримання "принципу історизму", тобто визнання того, що "для першої половини ХХ ст. події в Росії та СРСР не були чимось особливим" [36, с. 99], намагаються виправдати каральні заходи кремлівського керівництва. Так, В. Кондрашин у одній з останніх статей стверджує, що статистика жертв репресій "завжди перебільшена і тенденційна", а сталінському режиму за всієї жорстокості було не вигідно "знищувати робочу силу, руйнувати сільську економіку" [36, с. 97].

Джерела та література

1. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / В. В. Ченцов. — Тернопіль: Збруч, 2000. — 482 с.
2. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження: Монографія / В. М. Нікольський. — Донецьк: Вид-во Донецького національного університету, 2003. — 624 с.
3. Шитюк М. М. Масові репресії на Півдні УРСР в 20-ті — на початку 50-х років: дис....доктора іст. наук: 07.00.01 / Шитюк Микола Миколайович. — К., 2001. — 435 с.
4. Васильчук Г. М. Сучасна українська та зарубіжна історіографія соціально-політичного і культурно-духовного розвитку Української РСР в 20–30-і рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.06 "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" / Г. М. Васильчук. — К., 2008. — 32 с.
5. Кип Д. Эпоха Иосифа Сталина в России. Современная историография / Д. Кип, А. Литвин. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2009. — 328 с.
6. Єфіменко Г. Г. Радянська модернізація 1920–1930-х рр. (До постановки проблеми у світлі аналізу досліджень сучасних російських істориків) / Г. Г. Єфіменко // Український історичний журнал. — 2002. — №5. — С. 3–24.
7. Кара-Мурза С. Г. Советская цивилизация. От начала до Великой победы / Сергей Георгиевич Кара-Мурза. — Харьков: Книжный Клуб: "Клуб Семейного Досуга", 2007. — 640 с.
8. Павлова И. В. Современные западные историки о сталинской России 30-х годов (Критика "ревизионистского" похода) / И. В. Павлова // Отечественная история. — 1998. — №5. — С. 107–119.
9. Хлевнюк О. В. Хозяин. Сталин и утверждение сталинской диктатуры / Олег Витальевич Хлевнюк. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2010. — 479 с.
10. Хлевнюк О. Сталин у власти. Приоритеты и результаты политики диктатуры / О. Хлевнюк // История сталинизма: итоги и проблемы изучения: материалы междунар. науч. конф., Москва, 5–7 декабря 2008 г. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд "президентский центр Б. Н. Ельцина", 2011. — С. 62–74.
11. Данилов В. П. Крестьянская ссылка в планах и практике сталинского режима / В. П. Данилов, Л. Виола, С.А. Красильников // Политбюро и крестьянство: высылка, спецпоселение. 1930–1940: в 2 кн. / [отв. ред. Н. Н. Покровский]. — М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2005. — Кн. 1. — 2005. — С. 9–28.
12. Сахаров А. Н. 1930: год "коренного перелома" и начала Большого террора / А. Н. Сахаров // Вопросы истории. — 2008. — № 9. — С. 40–69.
13. Івницький Н. А. Репрессивная политика советской власти в деревне (1928–1933 гг.) / Николай Алексеевич Івницький. — М.: РАН. Институт российской истории, Университет г. Торонто, 2000. — 350 с.
14. Красильников С. А. На изломах социальной структуры: маргиналы в послереволюционном российском обществе (1917 — конец 1930-х гг.) [Электронный ресурс] / С.А. Красильников. — Режим доступа: http://zaimka.ru/soviet/krasin1_p4b/shtml

15. Надькин Т. Д. Сталинская аграрная политика и крестьянство Мордовии/ Тимофей Дмитриевич Надькин. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд "Президентский центр Б. Н. Ельцина, 2010. – 311 с.
16. Иванова Г. М. История ГУЛАГа, 1918–1958: социально-экономический и политико-правовой аспекты / Галина Михайловна Иванова; Ин-т рос. истории РАН. – М.: Наука, 2006. – 438 с.
17. Кудюкина М. М. Хлебозаготовки в 1927–1929 годах/ М. М. Кудюкина // Власть и общество в СССР: Политика репрессий (1920–1940-е гг.): сб. статей/ РАН; Ин-т рос. истории в сотруд. с ун-том им. Меллена / [редкол.: В. П. Дмитренко и др.]. – М.: ИРИ РАН, 1999. – С. 215–235.
18. Данилов В. Советская деревня 1923–1929 гг. по информационным документам ОГПУ (Введение) / В. Данилов, Н. Верт, А. Берелович // Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918–1939. Документы и материалы: в 4 т. / [под ред. А. Береловича, В. Данилова]. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2000. – Т. 2: 1923–1929 гг. – С. 7–24.
19. Вылцан М. А. Репрессии против крестьян. 30-е годы / М. А. Вылцан // Власть и общество в СССР: Политика репрессий (1920–1940-е гг.): сб. статей/ РАН; Ин-т рос. истории в сотруд. с ун-том им. Меллена / [редкол.: В. П. Дмитренко и др.]. – М.: ИРИ РАН, 1999. – С. 236–264.
20. Гинцберг Л. И. Массовые депортации крестьян в 1930–1931 годах и условия их существования в северных краях (по материалам "особых папок" политбюро ЦК ВКП(б) и "комиссии Андреева") / Л. И. Гинцберг // Отечественная история. – 1998. – № 2. – С. 190–196.
21. Земсков В. Н. "Кулацкая ссылка" в 30-е годы / В. Н. Земсков // Социологические исследования. – 1991. – №10. – С. 3–21.
22. Земсков В. Н. Спецпоселенцы в СССР, 1930–1960 / Виктор Николаевич Земсков. – М.: Наука, 2003. – 306 с.
23. Славко Т. И. Кулацкая ссылка на Урал 1930–1936/ Татьяна Ивановна Славко. – М.: Мосгорархив, 1995. – 176 с.
24. Раков А. А. "Деревню опустошают": сталинская коллективизация и "раскулачивание" на Урале в 1930-х годах / Алексей Александрович Раков. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2013. – 327 с.: ил. – (История сталинизма).
25. Современные концепции аграрного развития. Теоретический семинар по книге М. Левина "Российские крестьяне и советская власть. Исследование коллективизации" // Отечественная история. – 1994. – № 4–5. – С. 46–78.
26. Современные концепции аграрного развития. Теоретический семинар по книге С. Г. Уиткрофта и Р. У. Дэвиса "Кризис в советском сельском хозяйстве (1931–1933 гг.)" // Отечественная история. – 1998. – № 6. – С. 94–132.
27. Зеленин И. Е. "Закон о пяти колосках": разработка и осуществление / И. Е. Зеленин // Вопросы истории. – 1998. – №1. – С. 114–123.
28. Зеленин И. Е. Введение (Кульминация крестьянской трагедии) / И. Е. Зеленин // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927 – 1939: документы и материалы: в 5 т./ [под ред В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы]. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2001. – Т. 3: Конец 1930–1933. – С.7–47.
29. Кондрашин В. В. Голод 1932-1933 годов: трагедия российской деревни / В. В. Кондрашин. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2008. – 519 с.
30. Ивницкий Н. А. Голод 1932-1933 годов в СССР: Украина, Казахстан, Северный Кавказ, Поволжье, Центрально-Черноземная область, Западная Сибирь, Урал/ Н. А. Ивницкий. – М.: Собрание, 2009. – 288 с.
31. Мошков Ю. А. Советское сельское хозяйство и крестьянство в середине 1930-х годов / Ю. А. Мошков // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927 – 1939: документы и материалы: в 5 т./ [под ред В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы]. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2002. – Т. 4: 1934 – 1936. – С. 7–38.
32. Зеленин И. Е. Коллективизация и единоличник (1933-й – первая половина 1935 г.) / И. Е. Зеленин // Отечественная история. – 1993. – №3. – С. 35–55.
33. Данилов В. П. Введение. Советская деревня в годы "Большого террора"/ В. П. Данилов// Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927 – 1939: документы и материалы: в 5 т./ [под ред В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы]. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2004. – Т. 5: 1937 – 1939; Кн. 1: 1937. – С. 7–50.
34. Разгон В. Н. Репрессии против бывших "кулаков" в Алтайском крае в 1937–1938 гг./ В. Н. Разгон// Сталинизм в советской провинции: 1937–1938 гг. Массовая операция на основе приказа №00447/ [сост.: М. Юнге, Б. Бонвеч, Р. Бриннер]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – С. 82–103.
35. Зеленин И. Е. Кульминация "большого террора" в деревне. Зигзаги аграрной политики (1937–1938 гг.) / И. Е. Зеленин // Отечественная история. – 2004. – № 1. – С. 175–180.
36. Кондрашин В. В. Феномен сталинизма в контексте мировой и отечественной исторической практики решения крестьянского вопроса / В. В. Кондрашин // Сталинизм и крестьянство: сб. науч. статей и материалов круглых столов и заседаний теоретического семинара "Крестьянский вопрос в отечественной и мировой истории" / под. ред. П.П. Марченя, С. Ю. Разина. – М.: Изд-во Ипполитова, 2014. – С. 97–105.

Romanets N. R. Repressive policy of Soviet regime in the Ukrainian village in 1925-1939 in the coverage of the modern Russian historiography.

The article is devoted to studying of theoretical and methodological bases and thematic priorities of the modern Russian historiography of repressive policy of Soviet regime in the Ukrainian village in 1925-1939, the level of study of problem. It is shown that by examining the phenomenon of mass repressions against the peasantry, Russian scholars used as conceptual approaches "totalitarian school" and school of "social history."

Key words: repressions, policy, Soviet regime, dekulakization, historiography.

Романец Н. Р. Репрессивная политика советской власти в украинском селе (1925-1939 гг.) в освещении современной российской историографии.

В статье исследованы теоретико-методологические основы и проблемно-тематических приоритеты новейшей российской историографии репрессивной политики советской власти в украинском селе (1925-1939 гг.), проанализирована степень изучения проблемы. Доказано, что, исследуя феномен массовых антикрестьянских репрессий, российские ученые используют как концептуальные подходы "тоталитарной школы", так и школы социальной истории.

Ключевые слова: репрессии, политика, раскулачивание, советская власть, историография.